

OPĆI OKVIR PROUČAVANJA SRPSKE AGRESIJE NA HRVATSKU 1991...

Vlado Šakić

Institut za primijenjena društvena istraživanja
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 355.013|.015(=861)"199."
341.311(497.5)"199."

Stručni rad

Primljeno: 9. 6. 1993.

Rad je temeljen na tezi izvedenoj iz Frommove analize rata kao instrumentaliziranog agresivnog čina, prema kojoj je svaki rat racionalno planiran, s jasnim ciljevima koji se u suvremenim ratovima najčešće odnose na teritorijalnu i tržišnu ekspanziju jednih država na druge. U kontekstu navedene teze i Rezolucije UN – G.A. Res. 3314 (1974) izvršen je pokušaj definiranja općeg okvira srpske agresije na Republiku Hrvatsku 1991... Oslanjajući ovu analizu na analize eksodusa pučanstva i masakra učinjenih u srpskoj agresiji na Hrvatsku 1991... u radovima Šakića i suradnika (1993), u kontekstu polazne teze, u radu je zaključeno da je srpska agresija na Hrvatsku bila racionalno planirana i instrumentalizirana agresija jedne države na drugu (u ovom slučaju Srbije na Hrvatsku) s ciljem teritorijalne ekspanzije, uz uporabu postupaka koji se prema međunarodnim konvencijama nazivaju etničko čišćenje i genocid.

UVOD

Kao najprošireniji oblik agresivnog ponašanja ljudi ili čin instrumentalizirane agresije, rat je teško objektivno i precizno definirati. Analiza različitih pristupa proučavanju agresije i rata, čini se, međutim, otkriva glavne faktore na osnovi kojih autori, naročito nakon najbrutalnijeg od svih dosadašnjih ratova – drugog svjetskog rata, nastoje prodrijeti u njihove uzroke i ciljeve. U tom kontekstu najčešći faktori koji se proučavaju na društvenom planu su: postanak i razvoj države, nacionalni self-koncepti, kultura, geopolitički prostor, politički sustav i tehnološki razvoj. Na individualnom planu najčešće se izučava podrijetlo čovjeka, individualne karakteristike ljudi, odnos naslijeđa i okoline u individualnom ljudskom razvoju te razlike među ljudima. Posebne znanstvene

discipline, naravno, naglasak stavljaju na onaj čimbenik koji je bliži njihovom osnovnom predmetu bavljenja. No, u posljednje vrijeme postoje i pokušaji sveobuhvatne, interdisciplinarne analize uzroka i ciljeva agresije i rata.

Nužnost sveobuhvatnog, interdisciplinarnog pristupa izučavanju agresije i rata, koji je naročito prisutan nakon drugog svjetskog rata, naglašava i Fromm, koji u predgovoru svojoj knjizi *Anatomija ljudske destruktivnosti* (Fromm, 1973, str. 9) kaže: "Budući da nije postojao rad koji bi iznosio ili integrirao pronalazke o agresiji sa svih relevantnih područja pa ni takav koji bi ih samo sumirao, morao sam to učiniti sam. Nadao sam se da će taj pokušaj pomoći mojim čitateljima da usvoje moje globalno shvaćanje problema destruktivnosti, umjesto da prihvate gledišta pojedinačnih disciplina."

Sam Fromm ističe, u istom kontekstu (ali i svi koji se bave ovakvim pristupom fenomenima kao što su agresija i rat trebali bi prihvatiti činjenicu) da je takva analiza opterećena mnogim metodološkim zamkama te je i preciznije zaključivanje vrlo otežano. Međutim, čini se da takva analiza omogućuje najbolje razumijevanje globalnih motiva i ciljeva agresije jedne ili više grupa ljudi, nacija ili država na druge, a, s druge strane, može služiti kao hipotetski okvir za analizu pojedinačnih slučajeva. Stoga se njome služimo i u ovom radu.

Slijedeći polaznu racionalu iz povijesnih, socioloških, psiholoških, psiho-analitičkih, antropoloških analiza rata kao oblika izražavanja ljudske agresije, nužno se nameću neka temeljna pitanja:

1. Da li je rat "prirodno stanje čovjeka"?
2. Da li su uzroci i motivi rata iracionalni ili racionalni?
3. Tko ulazi u rat i kojim metodama se služi?

Pokušat će se na osnovi nekih poznatih spoznaja i podataka upozoriti na najvjerojatnije odgovore na postavljena pitanja.

Tezu o ratu kao "prirodnom stanju čovjeka" postavio je engleski filozof Thomas Hobbes (1588-1679). Prema Hobbesu, čovjekom upravljaju strasti kao primarna pokretačka snaga i razum kao "kreator" načina za udovoljenje strastima. "Rat sviju protiv svih" nastao bi kad bi čovjek upotrijebio sva raspoloživa sredstva da bi zadovoljio svoje strasti. Međutim, kao regulatori čovjekova odustajanja od takvog ponašanja pojavljuju se strah i želja za samoodržanjem. Zato ljudi, prema Hobbesu, sklapaju društvene sporazume prema kojima se pokoravaju autoritetu vlasti da bi zauzvrat uživali zaštitu od napada, sile i prevare drugih. Dakle, samo suverena vlast sprečava "rat sviju protiv svih i uspostavlja red u društvu".

Hobbes čovjeka smatra racionalnim, sebičnim i proračunatim bićem koje se služi lažima, prevarama i silom radi ispunjenja temeljnog cilja – zadovoljenja strasti kao osnovnog upravljača ljudskog ponašanja, što podrazumijeva stalno stanje rata i zbog toga je "rat prirodno stanje čovjeka".

Ovakvom zaključivanju kao teorijskom modelu suprotstavili su se mnogobrojni autori, naročito sociolozi u 19. i 20. stoljeću. Sociolog Talcott Parsons, naprimjer, tom modelu suprotstavlja Durkheimov, prema kojemu čovjek djeluje

odgovarajući moralnim obvezama i pokoravajući se društvenim pravilima zato što vjeruje da su ispravni. Parsons, dalje razrađujući taj model, vjeruje da samo opredjeljenje za zajedničke vrijednosti predstavlja temelj za poredak u društvu (prema Haralambos, 1989, str. 501).

Budući da se radi o racionalnom stajalištu "rata kao prirodnog stanja", nužno je navesti i neke činjenice koje mogu poslužiti kao protudokaz. Čini se da je za to najpogodnija analiza Q. Wrighta, koji iz razlika u broju i pojavljivanju ratova, od najprimitivnijih kultura do drugog svjetskog rata, zaključuje da što je civilizacija primitivnija, ljudi u njoj manje ratuju. Broj i intenzitet ratova, prema toj analizi, rastao je s razvojem tehničke civilizacije; on je najviši među moćnim državama s jakom vladom, a najniži među primitivnim ljudima koji nemaju stalnog poglavice. Evo europskog primjera potvrde gornje tvrdnje, promatranog u odnosu na broj bitaka na europskom kontinentu u razdoblju od 1480. do 1940. godine (Wright, 1965):

GODINE	BROJ BITAKA
1480-1499.	9
1500-1599.	87
1600-1699.	239
1700-1799.	781
1800-1899.	651
1900-1940.	892

Ovaj podatak pobija Hobbesovo stajalište o autoritetu vlasti kao regulatoru "rata sviju protiv svih" jer, kako je uočljivo, s usavršavanjem mehanizma vlasti (koja, po Hobbesu, sprečava "rat sviju protiv svih"), na temelju povijesnog iskustva, broj bitaka ne pada već, naprotiv, raste. Wrightov podatak koristit će se u pokušaju odgovora i na drugo pitanje vezano uz uzroke i ciljeve rata.

Drugo temeljno pitanje odnosi se, u stvari, na širi kontekst izučavanja utjecaja naslijeđa i okoline na formiranje ličnosti. Na jednom kraju tog kontinuuma nalaze se instinktivisti, s temeljnim stavom da je ljudsko ponašanje definirano njegovom prirodom i da je potpuno pod utjecajem prirodnih sila – instinkata, a na drugom kraju nalaze se environmentalisti i bihevioristi, s temeljnim stavom da čovjekovo ponašanje oblikuju isključivo društveni, kulturni i fizikalni utjecaji okoline, a ne urođeni činitelji. Približavanje ovih glavnih ekstremnih stajališta, čiji su utemeljitelji Freud i Watson, izvršeno je u drugoj polovini 20. stoljeća kroz neopsihoanalitičke i neobiheviorističke pravce u psihologiji te se danas čini najprihvaćenijim stajalištem ono koje čovjeka promatra kao bio-psiho-socijalno biće, gdje između biološkog naslijeđa, psiholoških karakteristika i socijalne okoline vlada odnos međusobne interakcije.

Fromm (1973) pri analizi agresije, postojećim spoznajama o odnosu genetskih i okolinskih stajališta u oblikovanju ljudskog ponašanja (karaktera) dodaje, kao relevantne, i antropološke studije učinjene u 20. stoljeću. Iz takvog

konceptualnog okvira on izvodi zaključak o dva temeljna tipa agresivnog ponašanja. Jedan tip biološki je adaptivna ili benigna agresija koja označava defenzivnu, reaktivnu agresiju usmjerenu primarno na očuvanje vrste. Druga je biološki neadaptivna ili maligna agresija, koja nije filogenetski programirana i isključiva je karakteristika čovjeka, a njene glavne manifestacije – ubijanje i okrutnost, prema Frommu, stvaraju užitak ne tražeći nikakvu drugu svrhu.

Treba spomenuti da Fromm i benignu i malignu agresiju smatra važnim za objašnjenje uzroka rata i ponašanja ljudi u ratu. Pri tome, rat smatra najvažnijim slučajem biološki adaptivne, instrumentalne agresije, tj. otpisuje mu karakter iracionalnosti i nesvjesnosti. Tezu o urođenoj ljudskoj težnji, ratu, odbacuju ne samo povijesne činjenice od kojih je jedna navedena u odgovoru na prvo temeljno pitanje već, sukladno povijesnim i antropološkim studijama, i povijest primitivnog ratovanja. Naročito su najpoznatiji antropolozi, Benedict, Malinovski, Mead i drugi, kroz analize socijalnih sustava primitivnih plemena dokazali činjenicu da su lovci i sakupljači hrane bili najmanje ratoborni te da njihovu borbu, kad do nje i dođe, za razliku od suvremenih ratova, karakterizira relativni nedostatak destruktivnosti i krvožednosti. No, kako i među primitivnim plemenima postoje bitne razlike u sklonosti agresivnosti, Fromm (1973), na osnovi analize trideset primitivnih kultura koje su opisali Benedict (1934), Mead (1961), Murdock (1934) i Turnbull (1965), postavlja hipotezu o tri različita društvena sistema prema kriteriju agresivnosti nasuprot miroljubivosti. Prvi sistem, ili sistem **A**, naziva "društva koja afirmiraju život", sistem **B** naziva "nedestruktivno – agresivna društva", a sistem **C** "destruktivna društva" (Fromm, 1973; str. 168. i 169). U sistemu **A**, razina neprijateljstva, nasilja i okrutnosti među ljudima minimalna je, ne postoje teške kazne, zločina gotovo nema, a institucija rata ne postoji ili igra neznatnu ulogu. U sistemu **B**, agresivnost i rat, iako nisu od središnje važnosti, normalne su pojave. Ta društva, međutim, ne prožima destruktivnost, okrutnost ili pretjerana sumnjičavost. Za sistem **C** karakteristično je mnogo nasilja između pojedinaca, destruktivnosti, agresije i okrutnosti među ljudima unutar plemena i prema drugim plemenima, zadovoljstva u ratovanju, zlobe i prevara.

Ovom analizom Fromm pokušava izbjeći izjednačavanje svih društvenih grupa i naroda s obzirom na veću ili manju sklonost ratovanju, budući da povijesne činjenice govore protiv toga. To, međutim, uz prethodno spomenute analize, omogućuje precizniji zaključak o iracionalno-racionalnoj dimenziji uzroka i ciljeva rata. U tom smislu, koristeći samo prvi i drugi svjetski rat kao primjere, Fromm (1973, str. 35) zaključuje: "Teza da je rat uzrokovan ljudskom destruktivnošću potpuno je apsurdna svakome tko i najpovršnije poznaje povijest. Babilonci, Grci, svi do državnika našeg vremena planirali su rat zbog, po njihovom uvjerenju, vrlo stvarnih razloga i vrlo su temeljito vagali argumente za i protiv, čak, iako su prirodno, njihovi proračuni često bili pogrešni. Motivi su bili mnogostruki: zemlja za obrađivanje, bogatstva, robovi, sirovine, tržišta, ekspanzija i – obrana. Pod posebnim okolnostima želja za osvetom ili, u malom plemenu, strast za destrukcijom bili su među faktorima koji su motivirali rat. No, takvi su slučajevi atipični. Mišljenje da je rat uzrokovan čovjekovom agresijom

nije samo nestvarno već i štetno. Ono odvlači pažnju od stvarnih uzroka i tako slabi otpor protiv njih."

Izvedena iz socioloških, psiholoških i antropoloških spoznaja i potkrijepljena povijesnim argumentima, od čega je samo dio dotaknut u ovom radu, ova Frommova teza čini se vrlo utemeljenom. Ako se uklopi u povijesni i geopolitički kontekst (što je samo dotaknuto u dosadašnjem tekstu), zaključak o ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti čini se dovoljno potkrijepljenim. Stoga će se taj zaključak u pokušaju formiranja općeg okvira srpske agresije na Hrvatsku 1991... koristiti kao temeljna pretpostavka.

Respektirajući takvu temeljnu pretpostavku, logično se postavlja pitanje tko ulazi u rat i kojim metodama se služi, što je i treće uvodno pitanje. Kako je već spomenuto, u rat ulazi najčešće onaj tko hoće tuđi teritorij, materijalna dobra, tržišnu ekspanziju i slično. Zato je svatko tko planira rat da bi ostvario te ciljeve, logično, agresor. Ratovi, s obzirom na tako definirane ciljeve, mogu biti osvajački, kolonijalni, imperijalistički i slično. No, svaki agresor, bez obzira da li se radilo o skupini primitivnih lovaca ili o silama Antante, na suprotnoj strani ima onoga tko brani teritorij, materijalna dobra, ljude... I obrana, međutim, podrazumijeva racionalnu i planiranu aktivnost uz upotrebu istih ili sličnih sredstava od strane branitelja, što, iz kuta branitelja, rat čini obrambenim. Sažeto rečeno, gotovo svaki rat, kao racionalna i planirana aktivnost, može se svesti na formu agresije i obrane. Ono što ih međusobno razlikuje, može se promatrati s pozicije povijesno-kontekstualnih i geopolitičkih kriterija. Ne ulazeći u dublju analizu povijesno-kontekstualnih kriterija, čini se nužnim upozoriti samo na činjenicu da su se kroz povijest stajališta prema agresorskom ratu ekstremno mijenjala – od glorificiranja osvajačkih ratova i osvajača (Aleksandar Makedonski, Napoleon i slično) do njihove međunarodne osude sadržane u svim konvencijama i deklaracijama UN¹ (Hitler, Husein, Milošević i slično).

Najnovije analize ratova u 20. stoljeću otkrivaju da jedan od glavnih razloga za promjenu stava svjetske javnosti prema ratu leži u dostignutoj ratnoj tehnologiji ubijanja i uništavanja i stalno usavršavanoj metodologiji ratovanja, ali i pokazanoj destruktivnosti i okrutnosti aktera rata. Ratna tehnologija i metodologija ratovanja dovele su do apsurdna svako ratovanje, a čak stavile pod upitnik opstanak čovjeka kao vrste u slučaju novog svjetskog sukoba. No, i u takvoj atmosferi straha, broj se "manjih" ratova poslije drugog svjetskog rata ne smanjuje. Najokrutniji od svih traje danas na teritoriju država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje država Srbija osvaja prostor totalno uništavajući živote, materijalna dobra i kulturu Hrvata i bosanskih Muslimana, koristeći dosad neupotrijebljene metode destrukcije i okrutnosti. Iako je takvim ratovima oduzeta

1

Rezolucija UN – G. A. Res. 3314 (1974) u prvom članu definira agresiju na ovaj način: Agresija je upotreba vojne sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti druge države, ili na bilo koji drugi način suprotan Povelji Ujedinjenih naroda, koji nije spomenut u ovoj definiciji. Nota objašnjenja: U ovoj definiciji pojam država: a) koristi se bez obzira da li je država priznata ili je član Ujedinjenih naroda; b) uključuje pojam "grupa država" gdje je primjereno.

aureola viteškog nadmetanja i etiketirani su kao međunarodna sramota, te se kao takvi osuđuju, oni se nanovo započinju i traju. Samo u posljednjem desetljeću započeto je ili završeno desetak novih ratova, u kojima su uglavnom dominirale teritorijalne pretenzije (Irak – Iran, Irak – Kuvajt, Azerbejdžan – Armenija, Srbija – Hrvatska, Srbija – Bosna i Hercegovina itd.), dok se u Europi nakon raspada komunizma strahuje od otvaranja novih fronti, radi ponovnih teritorijalnih podjela.

* * *

Čini se, stoga, da najnovija događanja, nakon sloma komunizma kao svjetskog procesa i, posljedično, izbijanja ratova u Istočnoj Europi, a naročito nakon srpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, potpuno potvrđuju hipotezu o ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti, kojoj su danas najčešći uzroci teritorijalne pretenzije i tržišne ekspanzije. Stoga se analiza općeg okvira srpske agresije na Hrvatsku 1991... u ovom ratu na toj hipotezi i temelji. U istom kontekstu čini se potvrđenom i teza da količina i intenzitet ratovanja raste s tehničkim napretkom, koji ujedno omogućuje i upotrebu razornijih sredstava uništavanja ljudi i materijalnih dobara. No, isto se tako čini da se s razvojem klasičnih ratnih tehnika sve do atomske bombe, u ratovanjima izražavala i sve veća količina maligne agresije, koja po Frommu ima za osnovnu svrhu ubijanje i okrutnost. Dovoljno je ovu tezu potkrijepiti holokaustom u drugom svjetskom ratu, divljanjem Crvenih Kmera u Kambodži ili srpskim masakrima i silovanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kako bi se ustanovio kontinuitet te pojave. Postavlja se pitanje da li je destruktivnost i okrutnost u tim slučajevima instrumentalizirana u svrhu ostvarenja ciljeva rata isto kao i uporaba tenkova, aviona i ratne propagande? Ako bi se našlo dovoljno potkrepe za ovu hipotezu, onda znači da su sociološka i psihološka znanja na ljudskom planu proizvela isto što i primjena fizike na planu ratne tehnike – razornu, u ovom slučaju, "psihološku bombu", temeljenu na sklonosti nekih ljudi da ubijaju, siluju i destruiraju iz užitka. Instrumentaliziranje ove bombe u ratu, međutim, ima posljedice gotovo kao atomska bomba, a čak razornije od klasične ratne tehnike i ratne propagande. Pri analizi srpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, detaljnije ćemo se osvrnuti i na ovu hipotezu.

Sažeto rečeno, srpsku agresiju na Hrvatsku 1991... promatrat ćemo u kontekstu hipoteza o (svakom) ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti i u kontekstu hipoteze o progresiji instrumentaliziranja maligne agresije u ratovima, u Frommovom smislu, za ostvarenje racionalnih ratnih ciljeva.

OPĆI OKVIR SRPSKE AGRESIJE

Racionalni uzroci rata

Povijest bilježi više od dvjesto godina planiranog nastojanja i prodora Srba prema Zapadu (vidi Pavličević, 1993)². Za taj cilj, u Srbiji su instrumentalizirani svi državni sustavi, a politički, kulturni, prosvjetni i ostali programi temeljeni su na falsifikatima povijesti, jezika i kulture Hrvata i bosanskih Muslimana. Uporno i vrlo planirano ponavljanje laži težilo je da se ona jednom prihvati kao istina, tj. da se pripremi teren za agresiju ili da se agresija opravda. Bez obzira na različit politički i povijesni kontekst, osnovni cilj se više od dvjesto godina nije mijenjao. Samo su se usavršavale metode. Nije namjera ovog rada time se detaljnije baviti, budući da je to sustavno obrađeno, uz već spomenuti rad Pavličevića, u radovima Brandta (1992), Pavića (1992), Valentića (1992), Žuljića (1992), Klemenčića (1993)³ i mnogim drugim u kojima su izneseni krucijalni dokazi racionalne srpske, gotovo dvjestogodišnje, ekspanzije na teritorij država Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Kada se ta ekspanzija nije mogla ostvarivati političkim sredstvima, pribjegavalo se agresiji. Za agresiju su se, kako to objašnjava Pavličević (1993), koristila veća globalna krizna stanja ili širi europski ili svjetski sukobi. Stoga su Hrvatska i Bosna i Hercegovina dok su bile u sastavu Austro-Ugarske i u dvije Jugoslavije uvijek bile izložene srpskoj ekspanzionističkoj politici. Moglo bi se, samo usputno, pripomenuti da je jugoslavenski okvir toj politici posebno pogodovao, što treba biti predmetom detaljnih analiza u budućnosti.

Ako se prihvate navedene činjenice, a falsifikati i laži odstrane, hipoteza o sukobima balkanskih plemena, koja je i danas "omiljena" na Zapadu, postaje potpuno besmislenom. Svi sukobi na tzv. Balkanu (Hrvatska i Slovenija, naime, nisu na Balkanu) gotovo dvjesto godina imaju samo jedan i uvijek isti racionalni uzrok – srpsku teritorijalnu ekspanziju. Ovu činjenicu, u kontekstu dosadašnjih općih spoznaja o ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti, trebalo bi prihvatiti kao temeljni preduvjet za sociološke, psihološke, politološke, demografske i sve druge relevantne analize.

Povodi rata

Raspadom komunističkih sustava, na globalnom svjetskom planu stvorena je nova kriza u političkim i geostrateškim odnosima. Budući da je i Jugoslavija spadala u komunistički blok zemalja, to se nužno odrazilo i na njena unutarnja raslojavanja. Pola stoljeća srpske "tihe" teritorijalne i demografske ekspanzije u Bosnu i Hercegovinu te Hrvatsku prijetilo je prekidom. Zato već 1986. godine, 6

2

Rad je bio dostupan autoru u rukopisu.

3

Rad je bio dostupan autoru u rukopisu.

godina poslije Titove smrti, SANU izdaje *Memorandum* kao pripremu za novi srpski politički program (vidi Brandt, 1992). U stvari, počinje nova, tko zna koja po redu, srpska politička ofanziva koja koristi globalnu krizu, a ima uvijek isti cilj – teritorijalnu ekspanziju. Kada Srbiji političkim i svim drugim ne-manifestno agresivnim metodama nije uspjelo zadržati jugoslavenski okvir u kojem bi ona dominirala i ekspanziju provodila "mirnim metodama", tj. kada su Hrvatska i Slovenija izglasale samostalnost i suverenost, ona pribjegava zadnjoj metodi – agresiji. Najprije to čini na Sloveniju, ali brzo odustaje, budući da Slovenija nije nikada ozbiljnije ucrtavana u velikosrpske planove i kartografiju (vidi Pavić, 1992) i agresiju usmjerava na Hrvatsku. Povod, u društveno-političkoj situaciji u kojoj se druga Jugoslavija našla prilikom raspada komunističkog sustava, nije bilo teško pronaći. To potvrđuje i srpski propagandni instrumentarij koji se već dokazao proglašavanjem Marulića i Šenoa srpskim književnicima, Dubrovnika srpskim gradom i nepostojanja hrvatskog naroda kao povijesnog, nacionalnog i kulturnog entiteta (vidi Čović, 1992). Za neposredni dokaz izabrali su pažljivo pripremljenu tezu o "ugroženom srpskom narodu"⁴ koji će, kao manjina u samostalnoj hrvatskoj državi, biti izložen nemilosti i zločinima "genocidnog hrvatskog naroda"⁵. Da bi taj strah dokazali, na prometnice ispred svakog srpskog sela u Hrvatskoj tijekom 1991. godine postavili su barikade i oružane straže. Time je "predigra" precizno planirane agresije na Hrvatsku radi njenog koloniziranja ili barem pripajanja većeg dijela njenog teritorija Srbiji, počela. Srpska ratna propaganda povod je proglasila uzrokom, tj. planirana srpska agresija, radi teritorijalne ekspanzije kao osnovnog cilja, već na početku je prikazana kao obrana "ugroženog srpstva". Zbog raspada Jugoslavije koja je u svjetskim, naročito europskim ljevičarskim političkim krugovima i u zemljama pobjednicama drugog svjetskog rata, bila vrlo prihvaćena sa svojim modelom socijalističkog samoupravljanja⁶, svijet je takvu srpsku propagandu bio vrlo sklon prihvatiti jer se Hrvatsku smatralo secesionističkom republikom. U istom kontekstu, srpska propagandna teza o "genocidnoj sklonosti" Hrvata postigla je željeni učinak. Pri tome, teza o genocidnosti usmjeravala se prema srpskoj manjini u Hrvatskoj, a temeljila uglavnom na lažnoj konstrukciji broja srpskih žrtava u logoru Jasenovac. Stvorili su je kreatori racionalne velikosrpske ideje (vidi

4

U ovom radu termin "ugroženi srpski narod" koristi se u smislu pažljivo razrađene srpske ratno-propagandne poruke. Njeno povijesno ishodište i vezanost uz Srpsku pravoslavnu crkvu analizirao je Pavličević (1993) i Artuković (1993).

5

Termin "genocidni hrvatski narod" u ovom radu koristi se uz termin "ugroženi srpski narod" u smislu dvije temeljne srpske ratno-propagandne formule pomoću kojih je država Srbija maskirala agresiju na državu Hrvatsku. Preciznije obrazloženje nastanka teze o "genocidnom hrvatskom narodu" može se vidjeti u radu Žerjavića (1992) i mnogim drugim radovima. Za razvoj ove teze naročito je zaslužan Vladimir Dedijer.

6

O tome, u kolumni zagrebačkog dnevnika *Večernji list*, u toku 1992. i 1993. godine, često je pisao Karl Gustaf Ströhm.

Žerjavić, 1992). Moglo bi se čak reći da je takva strategija prije prihvaćena radi umirivanja vlastite savjesti nego vjerovanja u nju. No, među zemljama nesklonim hrvatskoj samostalnosti i međunarodnom priznanju, ona se ipak pokazala učinkovitom.

Akteri rata

Aktere srpske agresije na Hrvatsku teško je promatrati izolirano, bez uvažavanja prethodno spomenutog povijesnog konteksta. Naime, neki akteri se kontinuirano pojavljuju od stvaranja prvih planova srpskog prodora na Zapad, dok su se drugi postupno razvijali i uključivali u opći plan. Neki su egzistirali samo u jednom razdoblju ili sudjelovali samo u izvršenju jednog plana. Zato je učinjen detaljniji osvrt samo na glavne aktere srpske agresije na Hrvatsku 1991...

Srpski intelektualci. Njima zacijelo pripada mjesto najvažnijeg aktera. Naime, osim što su osmislili ideju i temeljni plan srpske teritorijalne ekspanzije, oni su kroz više od dva stoljeća sudjelovali u njegovom dograđivanju i izvršavanju kroz kvaziznanstvene i kvazikulturne programe, projekte i djela. Od Vuka Karadžića, preko Jovana Cvijića do Dobrice Čosića ostvaren je, jedinstven u svijetu, kontinuum zlorabe znanosti i kulture u političke svrhe. Detaljnije povijesne, sociološke, psihološke i politološke analize vjerojatno bi stoga "priznale" postojanje "Srpske akademije obmana". Primjere srpskih zloraba znanosti, književnosti i općenito kulture može se naći u radovima Čovića (1992), Pavića (1992) i Žuljića (1992). Zadnji pečat ovom kontinuumu udarila je Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) izdajući Memorandum 1986. godine (Brandt, 1992) koji je poslužio kao ishodište političkog programa Slobodana Miloševića. Posljedicama pokušaja realizacije tog programa agresijom, uz upotrebu genocida i etničkog čišćenja kao značajnog dijela ratne strategije (Šakić i suradnici, 1993), više od dvije godine bavi se čitav civilizirani svijet. Zato na početku izrečena misao o srpskim intelektualcima kao najvažnijim akterima srpske agresije i dobiva posebno na težini. No, isto tako, na ovom se primjeru čvršće potkrepljuje temeljna i polazna hipoteza ovog rada o svakom ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti, što srpsku agresiju, s obzirom na ciljeve, ne čini nikako posebnom. Posebne mogu biti samo metode, što je predmetom kasnije analize.

Postavlja se logično pitanje, da li se svi srpski intelektualci mogu svrstati u "Srpsku akademiju obmana". Budući da nije svrha ovog rada detaljnija analiza otpora srpskih intelektualaca političkim programima teritorijalne ekspanzije i srpskim agresivnim ratovima, dovoljnim se čini izreći da postoje primjeri takvog otpora (vidi Valentić, 1992). Stav bi srpskih intelektualaca prema agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, kroz rat koji još traje, trebao biti *diferentia specifica* povezana s njihovom ljudskom, znanstvenom i profesionalnom objek-

tivnošću i etikom. No nažalost, oni se konzistentno ponašaju sukladno velikosrpskom planu koji su sami osmislili⁷. Pojedinačni primjeri otpora, kap su nade u moru učinjenih srpskih zločina, u agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1991...

Srpski političari (vođe) su glavni izvršitelji planova velikosrpske ekspanzije. "Počasna mjesta" među njima, u presjeku velikosrpske teritorijalne ekspanzije, pripadaju svakako Iliji Garašaninu, kralju Petru, Nikoli Pašiću, Draži Mihailoviću i Slobodanu Miloševiću. Kroz političke programe koji se jednom mogu zvati *Načertanije*, drugi put *Obznana* ili *Vidovdanski ustav*, treći put *Memorandum* itd., uvijek se skrivala racionalna i planirana aktivnost: srpska teritorijalna ekspanzija. Bez obzira da li na čelu tog programa stoji građanski političar, kralj, četnik ili komunist, ciljevi su, dakle uvijek bili isti – osvojiti teritorij – političkim programom, prevarom, propagandom ili, ako nikako drugačije ne ide – agresijom, uz uporabu svih raspoloživih metoda (vidi Pavličević, 1993). Čini se da se na tom planu "demokračičnost" srpskih vođa nikada nije dokazivala u odnosu na pitanje da li provesti agresivni program ili ne, već u odnosu na veći ili manji teritorijalni "zahvat" u hrvatski i bosansko-hercegovački teritorij⁸. S druge strane, čini se da su srpske vođe najčešće i postavljane u odnosu na taj kriterij. Kada je teritorij osvojen političkim programima, onda su postavljani političari, vješti političkim metodama borbe. Ovo je naročito prepoznatljivo nakon drugog svjetskog rata u okviru bivše SFRJ, na primjeru Aleksandra Rankovića (vidi Supek, 1992). Kada se pribjegavalo agresiji, onda su birani militantni vođe tipa Draže Mihailovića ili Slobodana Miloševića. Stoga nije teško predvidjeti da će, kad srpska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu bude prestajala, Slobodan Milošević biti zamijenjen "miroljubljivijim" političarem tipa Dobrice Ćosića. Ali, isto tako je predvidljivo da će srpski ciljevi ostati isti. Jedino se metode mijenjaju i prilagođavaju novom povijesnom, političkom i geopolitičkom kontekstu.

Srpska pravoslavna crkva. Zloporabu znanosti, politike i kulture za ostvarenje srpske teritorijalne ekspanzije pratila je na vjerskom planu u velikoj mjeri Srpska pravoslavna crkva. Tek kompleksna religiološka analiza može dati cjelovit odgovor na pitanje koliko su veliki učinci miješanja vjerskog faktora u politiku u održavanju psihološkog pritiska temeljenog na konstrukciji "ugroženog srpstva" (detaljniju analizu vidi u Pavličević, 1993). Postoje mnogi primjeri u ovom ratu gdje se, između nastupa srpskih militantnih vođa i vjerskih otaca u javnosti, gubi razlika, tj. čini se da je vjerski program izjednačen s političkim⁹. Naročito se

7

Zadnji primjer podržavanja agresije je pismo koje su najugledniji srpski intelektualci uputili srpskom parlamentu, u kojem mole za pomoć u borbi protiv "fašističke Hrvatske države" i bosanskih "fundamentalista". Pismo je objavljeno u *Glasi koncila* (17/1993).

8

O "srpskim zahvatima" u hrvatski teritorij detaljno piše Pavić (1992) i Klemenčić (1993) uz predočenu srpsku kartografiju.

Srpska pravoslavna crkva angažirala na izgradnji sustava vrijednosti temeljenog na dvije mitološke premise – Srbima kao izabranom narodu i vječno ugroženim Srbima. Da bi se takav metafizički sustav vrijednosti održao, on se neprestano potkrepljuje novim "činjenicama". Izabrani narod i svoje svece dobiva pretvorbom narodnih vođa¹⁰, gdje se događa potpuno prožimanje politike i religije. Ugroženo srpstvo vjerski oci dokazuju, pored ostalog, dječjim lubanjama pronađenim u masovnim grobnicama u kojima su pokopani "nevini Srbi" ubijeni od sotoniziranog hrvatskog naroda¹¹.

Posebnu ulogu u podržavanju mita o ugroženom srpstvu ima Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj. Ne ulazeći u opravdanost ili neopravdanost naziva "srpska" u državi koja se zove Hrvatska, kao jednom od dva primjera nepreklapanja naziva pravoslavne crkve i države¹², neprijeporna je činjenica da se granice srpskih teritorijalnih pretenzija u Hrvatskoj najčešće preklapaju s najisturenijim pravoslavnim crkvama (prema Pavličević, 1993), što je još jedan krucijalni dokaz jedinstvenosti političkog i religioznog programa. Lako je, u tom kontekstu, shvatljivo zašto se najisturenije vjerske zajednice Srba u Hrvatskoj prikazuju ujedno i najugroženijim, a takvu interpretaciju na hrvatskom teritoriju mogu neprestano podržavati samo duhovni oci. Politički vođe tipa Jovana Raškovića koji srpsku teritorijalnu ekspanziju nakon neuspjeha političkog programa, u ovom slučaju *Memoranduma*, nastavljaju agresijom, dolaze tako u određenom povijesnom kontekstu na od crkve pripremljeni metafizički koncept "ugroženog srpstva" i nastavljaju ga braniti agresivnim metodama. Uz masku Jugoslavije i uz pomoć tzv. JNA, napad Srba na Hrvate na hrvatskom teritoriju mogao se stoga lako protumačiti kao obrana, budući da su koncepcije "ugroženog srpstva" i "genocidnosti Hrvata", kao što je već spomenuto, dovoljno uvjerljivo prikazane i podržavane u zapadnom svijetu. Kada su se maske uklonile, teritorij je već bio zauzet, Hrvati etnički očišćeni sa svojeg državnog teritorija (vidi Šakić, Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, u ovom broju), a koncepcija

9

U Dalmaciji 16. i 17. kolovoza 1990. zvonila su crkvena zvana kao znak pobune u Kninu, a pakrački episkop Lukijan odmah nakon pobune Srba 1991. osniva novu eparhiju – osječko-daljsko-baranjsku, što patrijarh Pavle naziva "bogougodnim dostignućem SPS". Episkop Lukijan nakon pobune Srba u Hrvatskoj izjavljuje: "Ekumenizam je mrtav. S Novog zaveta prelazimo na Stari – oko za oko, zub za zub, mladić za mladića". *Nedjeljna Dalmacija* 10, 17. i 24. ožujka 1991. objavljuje članak Vjekoslava Perice koji iscrpnije analizira uključenost SPC u neposredne pripreme srpske agresije na Hrvatsku 1991...

10

Primjer Sv. Save.

11

Beogradska televizija za vrijeme najžešćih srpskih napada na Vukovar prikazala je srpskog kaluđera s lubanjom za koju je tvrdio da je pronađena u Vukovaru u masovnoj grobnici u kojoj su pokopani pobijeni Srbi. Lubanja je bila očigledno veća od dječje, a posebno je pitanje kako se moglo zaključiti da lubanja pripada srpskom djetetu.

12

Drugi je primjer u Crnoj Gori koja je autokefalnost izgubila u 13. stoljeću.

"ugroženog srpstva", najviše podržavana od Srpske pravoslavne crkve, promijenila se u geopolitičku koncepciju "Republike Srpske Krajine". U novom, sada geopolitičkom kontekstu, proizlazi da Hrvati više nisu branili svoj teritorij, već napadali srpski, tako da uz već "ugroženi srpski narod" ugrožavaju i "srpski teritorij". Žrtva se time pretvara u ubojicu, a branitelji u agresore. Onaj dio civiliziranog svijeta koji se teško rastaje od Jugoslavije lako prihvaća takvu logiku, budući da je Hrvatska smatrana "secesionističkom jugoslavenskom republikom", a Srbija braniteljem Jugoslavije. U maskiranju jedine racionalne istine – ostvarenja planirane srpske teritorijalne ekspanzije, što neprijeporno osuđuju sve međunarodne konvencije, Srpska pravoslavna crkva je, dakle, imala vrlo značajnu ulogu.

I ovdje, međutim, vrijedi činjenica da je i u drugim konfesijama postojalo i postoji militantnih duhovnih otaca. Ono što je posebnost Srpske pravoslavne crkve u odnosu na ostale konfesionalne zajednice na ovim prostorima, njezina je gotovo potpuna uklopljenost u nacionalni politički program, umjesto potpune odvojenosti političkog i vjerskog, što je jedna od temeljnih suvremenih civilizacijskih zasada. Time Srpska pravoslavna crkva u kontekstu političkog programa koji se temelji na agresiji, nužno biva akterom agresije, a ne akterom prevencije agresije ili akterom mirenja sukobljenih naroda¹³, što se od svake crkve očekuje.

Jugoslavenska narodna armija (JNA). U prvoj Jugoslaviji nosila je naziv Jugoslavenska vojska, u drugoj Jugoslavenska narodna armija. Iz brzine raspada i u jednom i u drugom slučaju proizlazi jasna činjenica da nikada nije bila ni jugoslavenska, ni narodna. Isto, čini se, vrijedi i za Jugoslaviju kao državu i komunizam kao ideju. Nakon raspada države Jugoslavije i komunizma kao ideje, razotkrivena je, zapravo, velikosrpska ideja koja je u JNA uvijek gledala samo jednog od aktera za ispunjenje racionalnog plana – srpske teritorijalne ekspanzije.

Nastanak JNA vezan je uz tzv. narodnooslobodilački rat. Danas je jasno da su u dijelu u kojem je to bio narodnooslobodilački rat, Hrvati u Jugoslavensku narodnu armiju ulazili primarno radi oslobođenja Hrvatske. S druge strane, vjerovali su da će jugoslavenska federacija stvarno biti država ravnopravnih naroda pod vodstvom jugoslavenskih komunista (vidi Supek, 1992). Prisustvo velikosrpske ideje od početka formiranja druge Jugoslavije onemogućilo je, međutim, bilo kakav konstruktivan pristup formiranju ravnopravne zajednice jugoslavenskih naroda. Dok se četnički vođa Draža Mihailović još skrivao po Ravnoj Gori¹⁴, u Beogradu je "funkcionirao" novi nositelj političkog programa

13

U pismu upućenom ruskom parlamentu u kojem se Hrvati i dalje poistovjećuju s fašistima, a Muslimani s fundamentalistima, uz najpoznatije srpske intelektualce potpisani su i najviši srpski crkveni velikodostojnici (*Glas koncila*, 17/1993).

14

Neposredno poslije rata Draža Mihailović se skrivao na planini Ravna Gora u istočnoj Bosni, da bi ga 1946. godine uhvatila jugoslavenska policija, nakon čega je osuđen na smrt zbog ratnih zločina

srpske ekspanzije – Aleksandar Ranković. Njegov utjecaj na kadrovsku strukturu u vojsci i policiji postao je dominantnim još u toku rata (Supek, 1992). Tako je već od stvaranja druge Jugoslavije ugrađivan kadrovski mehanizam koji je rezultirao golemom dominacijom srpskih i crnogorskih kadrova u JNA, što je na početku srpske agresije na Hrvatsku 1991... i onemogućilo Hrvatskoj organiziranje efikasnije obrane. No, njezin raspad bio je dio racionalnog plana srpske agresije 1991, jer se pod nazivom "jugoslavenska" mogla instrumentalizirati u obrani "ugroženog srpstva" u Hrvatskoj, a pod maskom očuvanja jugoslavenske države. Kada su veći dio teritorija zacrtanog velikosrpskim planom "zaštitili", njega su preuzeli "ugroženi Srbi iz Hrvatske" i "dobrovoljci" iz Srbije. Rezultat sinhroniziranog djelovanja Jugoslavenske armije, ugroženih Srba iz Hrvatske i srpskih dobrovoljaca formiranje je srpskih krajina u Hrvatskoj koje tendiraju pripojenju srpskoj državi sukladno dvjestogodišnjem velikosrpskom teritorijalno-ekspanzionističkom cilju – ujedinjenju "srpskih zemalja" ili "svi Srbi u jednoj državi" (Klemenčić, Pavličević, u ovom broju). Usput rečeno, istu i još važniju ulogu tzv. JNA je odigrala u srpskoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Tim činom Jugoslavenska narodna armija je potpuno ispunila svoj racionalni plan "borbe protiv unutrašnjeg jugoslavenskog neprijatelja" tj. Hrvata i bosanskih Muslimana i svrstala se u red najvažnijih aktera srpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Njeni komandanti, zbog toga, trenutno uživaju zaslužene srpske mirovine.

Jugoslavenski policijski aparat. Bez namjere ulaženja u strukturu policijskog aparata druge Jugoslavije, dovoljnim nam se čini naglasiti njegovu podjelu na javnu i tajnu policiju. Dok je javna policija bila marginalno uključena u "borbu protiv unutrašnjeg neprijatelja Jugoslavije" što se, u stvari, većinom svodilo na provođenje racionalne velikosrpske ideje, dotad je tajnoj policiji to uglavnom bila temeljna zadaća. Činjenica da je tajna policija od svoga formiranja bila pod kontrolom velikosrpski, a ne jugoslavenski orijentiranog političara, Aleksandra Rankovića, otkriva koliko je otpočeta njegovana kao važan akter provođenja racionalne i planirane srpske teritorijalne ekspanzije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu u miru, da bi se i u srpskoj agresiji 1991... uglavnom stavila na raspolaganje srpskoj državi. Još nije poznat ili objavljen podatak o točnom broju srpskih kadrova u tajnoj policiji, ali se utemeljeno pretpostavlja da ih je u Hrvatskoj bilo iznad 50%¹⁵. Temeljni razlog uključivanja tolikog broja srpskih kadrova u hrvatski republički policijski aparat, posebno u tajnu policiju, bio je preveniranje ili razbijanje bilo kojeg pokušaja razvijanja hrvatskoga obrambenog sustava unutar druge Jugoslavije, a protiv velikosrpskog teritorijalnog posezanja

počinjenih u drugom svjetskom ratu.

15

Do danas nisu objavljeni službeni podaci o broju pripadnika srpske nacionalnosti u represivnom aparatu u Hrvatskoj prije agresije. No, u tisku i službenim izvješćima Vlade Hrvatske, početkom rata navodeno je da je sastav policije prepolovljen zbog priključenja srpskih kadrova agresoru. Autoru je poznat podatak da je u pravosudnoj policiji neposredno prije rata bilo 50% srpskih, a oko 45% hrvatskih kadrova. Pri tom u penalnim institucijama, koje su bile u okupiranim ili blizu okupiranih područja, broj srpskih kadrova bio je i do 90%.

za Hrvatskom poslije drugog svjetskog rata. Tako je u razbijanju "Hrvatskog proljeća" 1971. godine uloga jugoslavenske tajne policije, sa svojim najaktivnijim i najagresivnijim ogrankom, u Hrvatskoj bila od posebnog značenja. Sudjelovanje dominantnog broja srpskih kadrova u najrepresivnijem državnom aparatu na teritoriju Hrvatske propagandno se obrazlagalo osjećajem nesigurnosti Srba u Hrvatskoj zbog "genocidnog karaktera" hrvatskoga naroda. Time se, u stvari, i tajna policija stalno uključivala u sustav obrane "ugroženog srpskog naroda" u Hrvatskoj i zbog istog cilja u realiziranu agresiju na hrvatski narod 1991...

Metode kojima se služila jugoslavenska tajna policija svoje ishodište imaju u NKVD ili, kasnije, KGB modelu totalne tajne kontrole ljudi. Temeljeći sustav kontrole primarno na individualnim ljudskim ponašajnim karakteristikama i emocijama – sumnji i strahu, a sekundarno na tehnicima, ovaj sustav u bivšem Sovjetskom Savezu nalazio se u pozadini pogubljenja desetaka milijuna ljudi optuženih za "kontrarevolucionarnu djelatnost". Polazište KGB modela totalne kontrole jest da su svi ljudi sumnjivi, što kod svakog pojedinca izaziva manje ili više intenzivan strah. Stvarajući tako iracionalnu socijalnu klimu, događalo se da se vjernost Partiji i Revoluciji dokazivala denunciranjem onoga drugoga, kako sam pojedinac ne bi bio optužen. Taj drugi je mogao biti ili otac ili sin, brat ili sestra. Naime, zaštitu od osumnjičivanja nije pružala ni pripadnost Partiji ili Revoluciji. Siguran je bio samo veliki "Voda". Sudenja i pogubljenja osumnjičenih koristila su se kao dokaz postojanja neprijatelja Partije i Revolucije, što je doprinosilo "homogeniziranju naroda". Stoga su denuncijatori postajali vjerni kadrovi, ali ni oni nisu bili imuni od osumnjičivanja, čime se orwelovski krug zatvarao.

Jugoslavenska tajna policija, ispočetka zvana OZNA, zatim UDBA i na kraju SDB, u paradoksalnoj situaciji – rastajanju sa staljinističkim modelom socijalizma, 1948. godine primijenila je KGB model na prostoru čitave druge Jugoslavije. Kasnije je korištenje tog modela uglavnom reducirano – u smislu produkcije sumnje u hrvatski narod i straha od Nezavisne Države Hrvatske (ustaša), čime se, u stvari, model koristio za provođenje racionalne velikosrpske ideje – koloniziranja Hrvatske od strane Srbije ili teritorijalne ekspanzije na hrvatski teritorij. Naime, sam hrvatski narod uvjeravao se u vlastiti fašistoidni karakter. To se dokazivalo tobože golemim brojem pobijenih Srba od strane ustaša, naročito u logoru Jasenovac (vidi Žerjavić, 1992). Onaj Hrvat koji se suprotstavio konstruiranju takvih laži, bio je i sam proglašavan fašistom, što je tajna policija uvijek potkrepljivala nesumnjivima, u stvari montiranim dokazima. Sudski proces i nakon toga zatvaranje bio je samo formalni čin, bez mogućnosti oslobađajuće presude. Koliko je Hrvata nakon drugog svjetskog rata iskusilo taj KGB model, usmjeren na stvaranje kolektivne krivnje hrvatskog naroda, treba tek odgovoriti. Broj zatvorenih iznosio je više desetaka tisuća¹⁶, dok ubijene i progonjene

16

U arhivi zatvorske administracije Republike Hrvatske pohranjeno je oko 30.000 dosjea poslijeratnih političkih zatvorenika koji su kaznu izdržavali na teritoriju tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske.

skrivaju kolektivne grobnice, "Jazovke" i dosjei tajne policije, što tek treba znanstveno verificirati. Neprijeporno je, međutim, da je model korišten mnogo više u smislu provođenja racionalne velikosrpske ideje, nego u smislu očuvanja jugoslavenskog integriteta. Drugim riječima, klima za eventualnu srpsku agresiju na Hrvatsku bila je neprestano podržavana. U toj aktivnosti, tajna je policija bila, uz Srpsku pravoslavnu crkvu, glavni akter.

Jugoslavenski diplomatski aparat. Administrativni aparat druge Jugoslavije, zbog federalnog državnog uređenja, u jednom je dijelu bio centraliziran, a u drugom decentraliziran na republičke uprave. Najviše centraliziran bio je u upravljanju represivnim dijelom državnog aparata i diplomacijom. Kroz tu strukturu se, zato, najviše i provodila racionala velikosrpske ideje.

Diplomatska predstavništva – ambasade, provodile su, paralelno, prikazivanje jugoslavenskog političkog programa u inozemstvu kao službenog programa i propagandu o Hrvatima kao narodu s kolektivnom odgovornošću i krivnjom za učinjeni genocid nad stotinama tisuća Srba u drugom svjetskom ratu (vidi Žerjavić, 1992). Hrvate, naravno, zbog toga treba držati pod neprestanom kontrolom, što je, ustvari, bio neslužbeni, velikosrpski program. Prvi zadatak obavljao je diplomatski kor u kojem je donekle postojala paritetna zastupljenost republičkih predstavnika, dok su drugi zadatak obavljali uglavnom službenici ambasada i tajna jugoslavenska policija njima priključena, gdje su srpski i crnogorski kadrovi potpuno dominirali. Kratko rečeno, zadatak srpsko-crnogorskih izvršitelja velikosrpske ideje u jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima bio je objaviti svijetu kakvoj opasnosti je izložena Jugoslavija (čitaj "Velika Srbija") iznutra, zbog genocidnog karaktera jednog od njenih konstitutivnih naroda. Koristeći sve međunarodne institucije i veze, formirane i financirane putem tadašnjeg Saveznog sekretarijata vanjskih poslova, ova propaganda uspjela je postići dva cilja – prikazati Jugoslaviju kao jedinu prihvatljivu varijantu i pobuditi "međunarodnu sumnju" u hrvatski narod. Zbog toga će još dugo ta sumnja zajedno s uvjerenjem u secesionističku ulogu Hrvatske, biti prisutna u međunarodnom političkom prostoru. U takvom kontekstu, agresija Srbije na Hrvatsku mogla se u svijetu dvoznačno prihvatiti – kao obrana Jugoslavije, kako je spomenuto, omiljene u europskim lijevim krugovima i među zemljama pobjednicama drugog svjetskog rata koje su je i stvorile ili kao obrana "ugroženog srpskog naroda" od "genocidnog", tj. sotoniziranog hrvatskog naroda. Diplomacija druge Jugoslavije, kao akter srpske agresije na Hrvatsku 1991..., potpuno je položila ispit.

* * *

Nabrojani akteri su procijenjeni glavnima u srpskoj agresiji na Hrvatsku, budući da su velikosrpsku teritorijalnu ekspanziju nakon drugog svjetskog rata planirali i provodili putem političkih programa te pripremili klimu i sudjelovali u agresiji 1991... godine. Pritom, prva tri aktera – sa srpskim predznakom – nalaze se u dvjestogodišnjim temeljima i kontinuumu velikosrpskog teritorijalnog posezanja za Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, dok su druga tri aktera – sa

jugoslavenskim predznakom – proizvod druge Jugoslavije i nastavljači iste aktivnosti u novim okolnostima.

Provedbu racionalnog velikosrpskog plana agresijom, nakon raspada aktera s jugoslavenskim predznakom, tj. JNA, jugodiplomacije i jugoslavenske policije, preuzela je srpska vojska i tajna policija te srpski propagandni aparat, s naslijeđenim i opljačkanim jugoslavenskim oružjem, financijskim sredstvima, tehnikom, međunarodnim kanalima i vezama te kadrovima iškolovanim pod maskom druge Jugoslavije. Da bi se što duže zadržala jugoslavenska maska, osnovana je, odmah nakon službenog raspada SFRJ, SR Jugoslavija, čije funkcije su, prije svega, podržavanje srpske konstrukcije laži u međunarodnoj javnosti, skrivanje države Srbije kao direktnog nositelja agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, kako bi agresor bio što kasnije prepoznat, te prikazivanje Hrvatske kao secesionističke jugoslavenske republike, zbog podilaženja već spomenutim europskim i svjetskim političkim krugovima. U takvom kontekstu, rat se vrlo često interpretira kao građanski, vjerski ili sukob balkanskih plemena, a mnogo rjeđe kao agresija jedne države, u ovom slučaju Srbije, na drugu državu, Hrvatsku, zbog racionalnog i planiranog srpskog cilja – teritorijalnog širenja. Posebno se zadržavanjem jugoslavenskog naziva u političkom opticaju zadržava mogućnost manipuliranja s izjednačenom krivnjom, a u slučaju slabljenja hrvatskog ili bosansko-hercegovačkog otpora, olakšava se ponovni pokušaj uvlačenja ovih država u okvir neke varijante treće Jugoslavije, u kojoj bi kolonizacija Hrvatske i Bosne i Hercegovine bila završena, a velikosrpski plan potpuno ostvaren. Nije teško, na temelju prethodnih činjenica, pretpostaviti da će to biti dugoročna orijentacija političkog programa budućeg mirnodopskog srpskog vođe tipa Dobrice Čosića. Isto tako, za pretpostaviti je da će Srbi prestati s agresijom kada njeni negativni učinci prerastu pozitivne, tj. kada Srbija ocijeni da je vrijeme provođenja racionalne velikosrpske ideje pomoću agresije manje učinkovito od građenja nove velikosrpske varijante putem političkih programa temeljenih na novim "djelima" iz plodne produkcije "Srpske akademije obmana".

Postavlja se logično pitanje: kako su hrvatski i drugi kadrovi iz okvira jugoslavenskih aktera srpske agresije dopustili u poslijeratnom razdoblju takvu organiziranu djelatnost velikosrpskog stožera? Na to pitanje pokušat će se sasvim uopćeno odgovoriti. Dok su, naime, Makedonci i Slovenci bili zaokupljeni vlastitim interesima, Muslimani vjerovanjem u Jugoslaviju, Albanci problemom srpskog terora na Kosovu, Hrvati su bili prisiljeni sami se suprotstavljati potpunoj dominaciji srpskih i crnogorskih kadrova koji su sinhronizirano, koristeći jugoslavenske institucije vlasti, provodili racionalni velikosrpski plan i pripremili agresiju na Hrvatsku 1991... Pritom, svaki osmišljeniji pokušaj Hrvata da se tome odupru završavao je, pod pritiskom velikosrpskih kadrova u jugoslavenskim državnim organima, globalnom jugoslavenskom akcijom i prikazivao se kao ugrožavanje jugoslavenskog integriteta (primjer "Hrvatskog proljeća 1971"), a pojedincima su pripisana različita "politička krivična djela", progonilo ih se, zatvaralo ili, u ekstremnom slučaju, ubijalo (npr. slučajevi Bušić, Tuđman, Veselica). Hrvatski otpor, pritom, posebno su slabili oni Hrvati koji su u održivost jugoslavenske opcije naivno vjerovali, te nisu uopće prepoznavali ili su zatvarali oči pred očiglednim protujugoslavenskim djelovanjem Srbije. Drugim riječima,

Srbija je koristila Jugoslaviju uglavnom kao masku za ostvarenje racionalne velikosrpske ideje. Apsolutna dominacija srpskih kadrova u represivnom dijelu državnog aparata druge Jugoslavije, očigledni je i krucijalni dokaz kontinuiteta te ideje, bez obzira na geopolitički ili politički kontekst. Posebnu skupinu čine oni hrvatski kadrovi koji su sudjelovanje u vlasti isključivo shvaćali kao ostvarenje osobne ambicije. Oni nisu samo ignorirali očigledno provođenje velikosrpskog plana kroz jugoslavenske političke institucije, nego su i sami sudjelovali u njemu.

U takvom kontekstu, može se zaključiti, težište političkih zbivanja u drugoj Jugoslaviji, u kojoj je okvir za srpsku agresiju na Hrvatsku 1991... precizno pripremljen, nije bilo očuvanje i građenje jugoslavenskog političkog i gospodarstvenog prostora, već bezuspješna borba protiv protujugoslavenskih kadrova, permanentno prijetjećeg raspada Jugoslavije i ostvarivanja srpskog plana teritorijalnog širenja, kao kontinuiranog i glavnog političkog cilja Srbije u posljednjih dvjesto godina. Tito kao čovjek koji je i sam vlast shvaćao, radije kao ostvarenje osobne ambicije, nije uspio izgraditi jugoslavensku političku opciju koja bi razgradila racionalni velikosrpski plan, tj. zadovoljavao se održavanjem prividne ravnoteže u odnosu političkih snaga u Jugoslaviji, služeći se maskom jedinstvene i jedine komunističke partije i represijom. Oslanjao se pri tome na "uvjerene" jugoslavenske kadrove tipa Kadijevića i A. Markovića. On je, zato, bio jedini politički integrirajući faktor u drugoj Jugoslaviji. Najveći dokaz u prilog tome jest činjenica da je nakon njegove smrti Jugoslavija ubrzo krenula putem raspada, Partija je prestala biti jedinstvenom, a na površinu je polako izlazila stvarna i stalna namjera stvaranja velike Srbije, programski uobličena *Memorandumom* SANU 1986. godine. Raspad komunizma i Jugoslavije, međutim, onemogućio je provedbu velikosrpskog plana političkim programima, tj. "zahtijevao" je primjenu agresivnih metoda, kojima je Srbija, radi njegova ostvarenja, i prije pribjegavala u globalnim svjetskim kriznim razdobljima (Pavličević, 1993). Stoga je srpska agresija na Hrvatsku 1991..., kao posljedica osmišljenog i planiranog političkog programa koji ima dvjestogodišnji kontinuitet na ostacima bivše Jugoslavije – srpskog teritorijalnog širenja, bila potpuno predvidiva i neizbježna.

O NEKIM POSTUPCIMA KORIŠTENIM U SRPSKOJ AGRESIJI

Srpska agresija, kako je rečeno, temeljena je na stoljetnoj racionalni velikosrpske ideje i strategiji pripremljenoj pod maskom druge Jugoslavije i komunističkog sustava vlasti, što podržava tezu o svakom ratu kao racionalnoj i planiranoj aktivnosti i odgovor je na prvu polaznu hipotezu u ovom radu. U ovom općem okviru, analiza nekih postupaka korištenih u srpskoj agresiji nužna je radi odgovora na drugu polaznu hipotezu.

Od razdoblja postavljanja balvana radi zaštite "golorukog i ugroženog srpskog naroda" u Hrvatskoj, što je, u biti, početak srpske agresije na Hrvatsku 1991..., do međunarodnog priznavanja Hrvatske, od spomenutih šest glavnih aktera, tri

su (ona s jugoslavenskim predznakom), kao što je spomenuto, nestala s političke i ratne pozornice. Njih su zamijenili srpska armija i dobrovoljci, srpska tajna policija izvedena iz jugoslavenskog okvira, s vrlo izgrađenom mrežom suradnika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, i srpska vanjska propagandna mreža utemeljena na diplomatskim ostacima druge Jugoslavije i s izgrađenom mrežom suradnika iz Hrvatske. Ti suradnici regrutirani su naročito među srpskim i jugoorijentiranim intelektualcima, s izgrađenim međunarodnim i intelektualnim "rejtingom" u europskim lijevim intelektualnim krugovima i u zemljama pobjednicama drugog svjetskog rata. Ostali su stalni akteri i kreatori agresije, tj. srpski intelektualci i srpski političari, transformirani u militantne vođe, i Srpska pravoslavna crkva, kao temeljni nositelji i svjedoci dvjestogodišnje uspješne ekspanzije Srbije na hrvatski i bosanski teritorij.

Nova, umjetna politička tvorevina nazvana SR Jugoslavija, kao što je spomenuto, srpska je tvorevina konstituirana kolonizacijom Crne Gore, Kosova i Vojvodine i njihovog potpunog sjedinjenja sa Srbijom. U toj novoj jugoslavenskoj političkoj tvorevini provodi se, paralelno s agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, potpuno etničko čišćenje Hrvata, a djelomično i Mađara (ne potpuno samo zbog preveniranja negativnije međunarodne reakcije). Osim toga, i s istim ciljem, provodi se teror nad Albancima na Kosovu i Muslimanima u Sandžaku te Hrvatima i Muslimanima u Crnoj Gori. Pritom, politički sustav SR Jugoslavije potpuno maskira gotovo legalno provođenje većine navedenih akcija.

Posebna zadaća SR Jugoslavije na međunarodnom planu pokušaj je da sebe prikaže jedinim legalnim nasljednikom imovine druge Jugoslavije, radi njenog prisvajanja.

Rat je započeo u trenutku kad Srbija, putem jugoslavenskih institucija vlasti, više nije mogla kontrolirati osamostaljivanje Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine, tj. kad su politički procesi u drugoj Jugoslaviji krenuli suprotno memorandumskom programu.

Osnovni srpski cilj na početku rata bio je osvojiti što veći dio Hrvatske i Bosne i Hercegovine. No, kako bi napad Srbije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu odmah nakon njihovog glasovanja i otcjepljenja od Jugoslavije bio očita agresija jedne države na drugu, na što bi međunarodne političke institucije morale reagirati, za početak agresije iskorišteni su posljednji put akteri srpske agresije s jugoslavenskim predznakom – JNA, jugoslavenska policija i jugoslavenska diplomacija i to primarno kao maske, čime su nužno prouzročili vlastiti raspad. Zato Kadrijeviću, Markoviću i drugim posljednjim projugoslavenskim vođama i visokim časnicima, nužno pripada zasluga za "zaštitu" srpskog naroda u Hrvatskoj od "genocidnog hrvatskog naroda" do dolaska u pomoć "srpskih dobrovoljaca" i preoblačenja srpskih oficira iz JNA u srpske komandante. U tom kontekstu, epizoda s ratom u Sloveniji samo je jedna tragikomična maskirna scena jugoslavenskog katastrofičnog raspada, u velikosrpskoj režiji, drugog u ovom stoljeću.

Srpskoj ratnoj propagandi naročito je bilo važno, i prema međunarodnoj i prema srpskoj javnosti, hrvatski narod u početku što više sotonizirati, a hrvatsku vlast poistovjetiti s ustaškom, s čijom je fašistoidnošću, po velikosrpskom receptu, svijet upoznavan pedeset godina putem jugodiplomacije. Zato se, kao potkrepe takve "istine" o Hrvatima, odmah na početku agresije, montiraju slučajevi tipa Mlinar i podmeće bomba pod Židovsku općinu u Zagrebu¹⁷. Dramatiziranje tih slučajeva preuzimaju srpske vođe iz Hrvatske, pri čemu se posebno ističe psihijatar Jovan Rašković. Nije bilo važno da ove montaže budu posebno pažljivo izvedene, jer bila je dovoljna njihova forma za postizanje ciljanog učinka u inozemnim krugovima, i to posebno u onim koji su željeli zadržati Jugoslaviju i srpsku dominaciju u njoj zbog vlastitog interesa ili zablude. Koliko god su ti "slučajevi" izazivali podsmijeh u Hrvatskoj zbog očigledne iskonstruiranosti, oni su značajno prinosili precizno planiranom efektu maskiranja srpske agresije na Hrvatsku i prikazivanja agresije kao obrane. Zato će suradnja srpske propagande, srpskih dobrovoljaca i aktera s jugoslavenskim predznakom, u prvoj fazi srpske agresije na Hrvatsku ostati zabilježena kao egzemplaran slučaj gdje se tobožnjim "obrambenim ratom" osvajao tuđi teritorij.

Kada je Vukovar, potkraj 1991, demaskirao u međunarodnoj javnosti Jugoslavensku narodnu armiju od zaštitničke u agresorsku, srpski oficiri i vojnici preobukli su uniforme i postali obrambena vojska srpskog naroda u Hrvatskoj, a iz Srbije su pritekale organizirane i odlično naoružane kolone "srpskih dobrovoljaca". Time je prva faza plana srpske agresije na Hrvatsku provedena naočigled čitavom civiliziranom svijetu, koji je, da bi prikrio svoju neodgovornost i licemjerje, počeo organizirati humanitarnu pomoć i velik broj neučinkovitih sastanaka. Kao da se čekalo da Hrvatska bude okupirana i uspostavljena treća, memorandumska Jugoslavija, koja će sljedećih pedeset ili više godina sakriti agresora i njegove zločine te omogućiti nastavak provođenja racionalnog velikosrpskog plana političkim programima temeljenim na daljnjem istiskivanju Hrvata i naseljavanju Srba u Hrvatskoj radi uspostavljanja "demografske ravnoteže", tj. opravdanja tvrdnje da je kraj u koji su Srbi doselili i gdje imaju grobove, u stvari, srpska zemlja, do konačnog cilja, tj. potpunog teritorijalnog "prisajedinjenja" hrvatskog teritorija Srbiji i svođenja hrvatskog naroda na koloniziranu etničku skupinu s mogućnošću folklornog izražaja kulturnog identiteta, ili konačnog realiziranja Vukove teze da su Hrvati ustvari – Srbi (vidi Valentić, 1992).

Međutim, kada je "vukovarski David" stao na put "robotiziranom srpsko-JNA-ovskom Golijatu", svijet nije mogao ignorirati očigledne činjenice i

17

Srpsko vodstvo iz Knina objavilo je da su Miroslava Mlinara, Srbina iz Benkovca, 19. svibnja 1990. godine pokušale zaklati "benkovačke ustaše". Kasnijom rekonstrukcijom ustanovljeno je da su "klanje" izvršila dvojica srpskih liječnika iz Benkovca, u režiji potpredsjednika Skupštine općine Benkovac, Zdravka Zečevića. Rane su bile potpuno bezopasne. Bomba pod Židovsku općinu u Zagrebu postavljena je 1991. godine. Žrtava nije bilo. Od mogućnosti postavljanja bombe od strane Hrvata ogradila se javno i Židovska općina u Zagrebu.

ne razlikovati agresora od napadnutog. Međunarodno priznanje Hrvatske, koje je uslijedilo, bilo je, stoga, posljedicom kratkog, ali po svojoj prirodi jednog od najdestruktivnijih i najokrutnijih ratova u ovom stoljeću.

Da bi prethodna hipoteza bila preciznije analizirana, navode se još neke potkrepljujuće činjenice. Usmjeravajući svoj pravac djelovanja protiv "genocidnih" Hrvata i zaštićujući "ugrožene" Srbe u Hrvatskoj, JNA je, do svog konačnog raspada, svjesno omogućila preuzimanje kontrole nad okupiranim hrvatskim krajevima militantnim Srbima iz Hrvatske i tzv. srpskim dobrovoljcima iz Srbije. Metode kojima se "preuzimala kontrola", po međunarodnim konvencijama proglašene su genocidom (Šakić, Sedlar, Tojčić, 1993). Od genocida u okupiranim područjima Hrvatske spasili su se Hrvati i ostalo (uglavnom nesrpsko) pučanstvo uspjevši pobjeći od povampirenih susjeda i "srpskih dobrovoljaca". Zanimljivo je da je čitav ovaj proces promatran i verificiran od službenih europskih promatrača i pripadnika Međunarodne organizacije Crvenog križa.

Glavni cilj koji se genocidom postizao je izazivanje panike i straha od povratka kod onih Hrvata koji su nekako uspjeli pobjeći iz svojih domova pred ratnim zločincima i pljačkašima bez obzira na kasnija politička rješenja. S druge strane, genocidom se izazivalo napuštanje domova nesrpskog stanovništva u mjestima u koja "srpski dobrovoljci" još nisu stigli, a koja su bila dijelom plana velikosrpske ekspanzije. Najilustrativniji primjer ovakve metodologije ratovanja je slučaj Osijeka, iz kojeg je, prema nekim procjenama, pobjeglo tri četvrtine stanovništva nakon pada Vukovara, u kojem je izvršen genocid¹⁸.

Lako je, dakle, prepoznatljivo da je genocid racionalno planiran i da mu je temeljni cilj ugrađen u globalni plan velikosrpske agresije – osvajanje hrvatskog teritorija. Iz usporedbe brojeva u radovima Šakića i suradnika i Šterc i Pokosa, objavljenih u ovom broju, jasno je vidljiv dokaz gornje tvrdnje, uz upozorenje na činjenicu da za srpske agresore nije bilo važno koje je stanovništvo većinsko u mjestima koja su okupirali. Tako se događalo da su Srbi zbog "ugroženosti" izvršili genocid i u nekim selima gdje uopće nisu bili prije naseljeni (Šakić, Sedlar, Tojčić, ovaj broj).

Kako se provodio genocid? Ova metodologija kasnije masovnije korištena u Bosni i Hercegovini, rijedak je primjer ljudske destruktivnosti i okrutnosti. Fromm je opisao karakteristike osoba koje su spremne učiniti zločine one vrste koje su učinili Srbi u agresiji na Hrvatsku i, kasnije Bosnu i Hercegovinu. Nazvao ih je sadističkim i nekrofilnim karakterima zbog pokazane osobine uživanja u ubijanju i torturama. No, sadisti i nekrofilni u ljudskoj populaciji nisu tako brojni da bi se od njih mogle regrutirati čitave brigade zločinaca, kao što je bio slučaj sa "srpskim dobrovoljcima". Samo navođenje metoda ubijanja i pljačkanja (Šakić, Sedlar, Tojčić, 1993) ukazuje da većina "srpskih dobrovoljaca", bilo iz Srbije, bilo

18

O eksodusu Osječana vidi članak "Krvava statistika" u *Glasi Slavonije* od 28. 3. 1992.

iz Hrvatske, spadaju, najvjerojatnije, u populaciju psihopata koja je brojnije zastupljena u jednom narodu¹⁹.

Psihopati su, naime, prema najčešćim psihijatrijskim dijagnozama, osobe s čestim konfliktima s okolinom, u smislu "disocijalnog sindroma", sniženom kontrolom "unutarnjih impulsa", s nižom frustracijskom tolerancijom, poremećenom sviješću i osjećajem krivnje, stalnim problemom u interpersonalnim relacijama povezanim s nesposobnošću izražavanja adekvatnih emocija (emocionalno "hladne osobe"), slabe mogućnosti učenja iz iskustva i opće emocionalne nezrelosti (vidi Turčin, Goreta, 1988). Prema najprihvaćenijem psihološkom shvaćanju (Eysenck, 1979), psihopati su osobe koje su u odnosu na normalnu populaciju psihotičnije, neurotičnije i ekstravertiranije, a imaju i pojačanu sklonost kriminogenom ponašanju. Ono što približava, na deskriptivnoj razini, i psihološke i psihijatrijske dijagnoze psihopatije opis je ponašanja psihopata i zajednički zaključak o njihovoj pojačanoj sklonosti kriminalnom ponašanju, pogotovu činjenju najtežih zločina iz koristoljublja ili iz ekstrinzično nemotiviranih pobuda, tj. frommovski rečeno, iz uživanja. Najčešći dio zatvorskih populacija čine, zato, psihopatski struktuirane ličnosti, posebno među počiniteljima najtežih nasilnih zločina (vidi Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski, Žužul, 1989). No, većina psihopatskih osoba je izvan zatvora, ali s uvijek latentnom predispozicijom da mogu lakše od normalne populacije učiniti zločin.

Logično je onda pretpostaviti da je poziv srpskim dobrovoljcima za "obranu Srba" u Hrvatskoj bio racionalno usmjeren na onaj dio srpske populacije koja će uz selekciju i specijalni trening, najlakše pristati, pod okriljem JNA, ubijati djecu, žene i starce i pljačkati njihovu imovinu. Stoga, način mobilizacije, u kontekstu ovakvog zaključka, zahtijeva posebnu analizu, budući da se ova pretpostavka temelji na analizi posljedica, tj. učinjenih ratnih zločina paravojnih srpskih jedinica nazvanih "srpski dobrovoljci". Primarni motiv odaziva tako formiranih paravojnih formacija "srpskih dobrovoljaca", sukladno taktici mobilizacije utemeljenoj na dobrovoljnosti, u odnosu na način "ratovanja" i posljedice nije bio pomoć "ugroženoj braći u Hrvatskoj", već ubijanje nevinih ljudi radi pljačke njihovih domova. Kada se ovome pridodaju kasniji zločini u Bosni i Hercegovini, s "razvijenom" metodologijom silovanja uz zadržavanje trudnoće, postaje jasno da "obični" ljudi takve zločine nisu mogli počiniti zbog psihičkog osjećaja krivnje, tj. "pritiska" vlastitih emocija. Ovu hipotezu – o racionalnom planu uključivanja psihopatskih osoba za izvršenje plana velikosrpske ekspanzije na hrvatski i bosanski teritorij – u prvoj fazi agresije potvrđuje i stavljanje na čelo ovih "jedinica" međunarodno poznatih kriminalaca i psihopata – Željka Ražnjatovića (Arkana) i Dragana Vasiljkovića (kapetana Dragana), koji su bili predvodnici i organizatori najtežih zločina²⁰. Njihova kasnija vojna promidžba zbog "vojnih

19

Prema podacima iz psihijatrijskih udžbenika, najčešće se navodi da je u jednom narodu 6% osoba s psihopatskom strukturom ličnosti. (npr. Brantigam, W: *Reaktionen, Neurosen, Psychopathien*, 6. Thieme, Stuttgart 1968)

zasluga" dokaz je sudjelovanja srpskih vlasti u organiziranju "dobrovoljaca". Da ovaj način ubijanja i pljačkanja kod Srba ima i tradicionalnu komponentu, može se vidjeti u radu Pavličevića (1993), na primjeru iz ratova s Turcima, kad su se srpski dobrovoljci zvali "martolozii", a njihov pljačkaški pohod, umjesto JNA, štitili su tadašnji osvajači, Turci.

Iz takvog konteksta proizlazi pitanje da li se za učinjene ratne zločine trebaju optužiti osobe za koje psihijatri predlažu osnivanje posebnih socioterapijskih ustanova radi njihovog liječenja (Turčin, Goreta, 1988) ili oni koji su ih, poznavajući strukturu njihove ličnosti i strukturu podražaja na koje reaguju, instrumentalizirali za činenje zločina, zbog kojih, inače, završavaju u zatvoru ili bivaju osuđeni na smrtnu kaznu, te ih za to nagradili opljačkanim dobrima, vojnim promaknućima i društvenim priznanjima. Svakako, poistovjećivanje "srpskih dobrovoljaca" s četnicima nije utemeljeno s obzirom na to da su se četnici u drugom svjetskom ratu tretirali kao vojska, i to jugoslavenska, a ne srpska ili paravojna formacija. Njihovo poistovjećivanje s četnicima, shodno tome, podrazumijeva manju osudu nego ako se dokaže da su "dobrovoljci" psihopatske ličnosti instrumentalizirane i nagrađene od srpskih vlasti za zločine i pljačke, koje su ionako skloni činiti zbog osobina ličnosti, premda pod prijetnjom zatvaranja ili smrtnog kažnjavanja.

* * *

Postoje jasni tragovi prepoznavanja navedenog "stila" ratovanja na početku srpske agresije na Hrvatsku, kojemu je primarni cilj bio osvajanje hrvatskog i, kasnije, bosanskog teritorija, a sekundarni aboliranje Srba od učinjenih zločina, tj. opravdanje zločina "ludim narodom" ili "ludim pojedincima". Radi ilustracije, navodimo tekst od nekoliko rečenica koje je Jovan Rašković izgovorio u razgovoru s predsjednikom Hrvatske Franjom Tuđmanom, neposredno prije početka srpske agresije na Hrvatsku²¹.

"(...) Rekao sam baš i doktoru Latici da je to ustvari jedan ustanak srpskog naroda, ustanak bez oružja. A od ustanka bez oružja do oružanog ustanka je jedna mala distanca (...) Ne znam zašto, ali ovdje se toliko insistira na hrvatskom suverenitetu. Onda treba priznati suverenitet srpskog naroda jer pitanje srpskog naroda u Hrvatskoj nije pitanje manjine (...) Ja ne mogu poricati demokraciju u Hrvatskoj, pošto je činjenica da ja, kao što kaže Torbarina "jezdim okolo po Hrvatskoj, a posebno po Bosni", i da je to nedemokratska zemlja mi ne bismo ni u kom slučaju imali mogućnost da te zborove sazivamo i da na njih dolazi masa ljudi, a da nemamo nikakvog incidenta (...) To je lud narod (misli na Srbe, op.a.), ja sam psihijatar, to je lud narod. Ja vam to kažem da je lud (...) I Hrvati se isto

20

"Kapetan Dragan" predvodio je "srpske dobrovoljce" na Baniji, a "Arkan" u Slavoniji i Bosni i Hercegovini.

21

Originalna snimka razgovora objavljena je u zagrebačkom tjedniku *Danas* 31. srpnja 1990. godine.

tako plaše, ali Srbi pogotovu, zato što ovdje nema srpske države – ovdje na vašem terenu. Vi imate svoju hrvatsku državu, a nas se ne tiče ona srpska država(...) Pa, da ima četništva u ovom pokretu, našem, to ima (...) Zašto ste Vi apriorno protiv ove zajednice općina koja se formira ovdje (...) – Otvoreno ću Vam reći, to je etnička zajednica općina". Prema tome, ona je priprema za jednu autonomiju (...) Vi ne možete srpsku Bosnu tako jednostavno uvesti u Hrvatsku. Ali se može srpska Bosna preko Krajine uvesti. Ne srpska Bosna, mislim na narod srpski (...) Imate budala koje su u stanju da pozovu te lude Srbe, a Srbi su lud narod (...) To je lud svijet. Oni su naoružani nevideno. To je svijet koji je naoružan, isto kao i komandosi (...) Memorandum je malo od onog što mi tražimo".

Ovaj izvod potkrepljuje temeljnu hipotezu da Srbe u Hrvatskoj, koji nisu bili "goloruki", kako se uspješno uvjeravao svijet, već "naoružani nevideno", prema izjavi njihovog predratnog vođe, otpočetak nije zanimao demokratski ustroj hrvatske vlasti, iako su ga priznavali, i Hrvatska kao njihova domovina, već hrvatski teritorij. Kulturna autonomija Srbima je priznata u Zakonu o manjinama, izglasanom od hrvatskog Sabora. No, Raškovića, kako su kasnije događaji potvrdili, nije zanimala kulturna autonomija, već potpuna politička autonomija (koja će im omogućiti priključenje Velikoj Srbiji) tj. teritorij Hrvatske. Zanimao ih je, prema Raškoviću, i bosanski teritorij i homogenost hrvatskog i bosanskog teritorija uz granicu, tj. ujedinjenja "srpske Hrvatske" i "srpske Bosne". Daljnje parafraziranje Raškovića razotkriva jasan i racionalan plan da "nevideno naoružan srpski narod u Hrvatskoj i Bosni", potpomognut već opisanim "srpskim dobrovoljcima", osvoji teritorij. Genocid, kulturocid, a i etničko čišćenje u tom su planu predviđeni kao metode agresije. Onaj dio srpskog naroda koji je "lud", oslobađa se samom tom izjavom svake legalne odgovornosti za planirane zločine, što psihijatar Rašković dobro zna. Međutim, psihopati nisu oslobođeni odgovornosti, što isto tako dobro zna, te zato i izbjegava termin koji stvarno opisuje buduće počinitelje zločina, a upotrebljava termin "lud narod".

Kada su zločini počeli, srpski "inženjeri genocida", vođeni vrlo obrazovanim psihijatrima, prethodno u tom smislu i školovanima²², jednostavno su mogli predvidjeti da će se događati osvete Hrvata i Muslimana, kao prirodna, obrambena ljudska reakcija na ubijenu djecu, roditelje, braću ili sestre te silovane žene. Unaprijed planirajući i reakciju osvete na promišljeni ratni zločin, pripreman je i plan "izjednačavanja krivnje" po principu "svi rade zločine". Opisi mnogih konstatiranih i ponekog stvarnog takvog zločina, s tim ciljem redovno se šalju Amnesty Internationalu, Helsinki Watchu i sličnim međunarodnim organizacijama za ljudska prava kao dokaz jednake krivnje²³. U odgovorima, u

22

Joseph Brewda objavio je u *Eir Feature* 12. veljače 1993. godine članak pod nazivom "Nazi psychiatrists behind Serbia's reign of terror" u kojem navodi na koji način i gdje su se školovali srpski "inženjeri genocida". Kao glavne školovane "naci-psihijatre" navodi dr. Radovana Karadžića, dr. Jovana Raškovića i dr. Sričkovića, ali uz njih i filozofa i psihologa, dr. Mihajla Markovića i sociologa, dr. Vojislava Šešelja.

kojima ponekad optužuju i Hrvate, ove međunarodne organizacije, međutim, najčešće ignoriraju neprijepornu činjenicu da su Srbi agresori s racionalnim planom činenja ratnih zločina radi osvajanja teritorija, naspram Hrvata – koji impulzivno reagira kada mu je ubijeno malodobno dijete ili stari roditelji, silovana žena ili slično. Prethodno su nad njima činjene okrutne torture, i to na kućnom im pragu. Niti jedan krivični zakon na svijetu ne tretira jednako ovakve dvije vrste "djela". Zato se takav koncept ljudskih prava u srpskoj agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu pokazao neprimjerenim i neučinkovitim. Drugim riječima, takozvani civilizirani svijet i danas nijemo promatra ostvarenje potpuno predvidivog i racionalnog velikosrpskog agresivnog plana, zadovoljavajući se primjenom koncepta ljudskih prava koja štite građanina u Londonu i Parizu od nereda pred šalterom, ali ne štite Hrvate i Muslimane od očiglednog genocida, radi ispunjenja tog plana.

* * *

Poslužimo se, na koncu, s obzirom na metode realizacije racionalne dvjestogodišnje velikosrpske ideje, analogijom, odnosno promotrimo srpsko društvo u kontekstu spomenutog Frommovog sistema C, tj. "destruktivnog društva" (Fromm, 1984). Navedeno je da Fromm opisuje "destruktivno društvo" kao sustav s mnogo nasilja između pojedinaca, destruktivnosti, agresije i okrutnosti među ljudima unutar plemena i prema drugim plemenima, zadovoljstva u ratovanju, zlobe i prevara. Čitava atmosfera života ispunjena je neprijateljstvom, napetošću i strahom. Postoji mnogo rivalstva, posebno je naglašeno privatno vlasništvo (ako ne materijalnih stvari, onda simbola), karakteristične su stroge hijerarhije i dosta ratovanja.

Kao primjer destruktivnog društva Fromm navodi pleme Dobuanaca koje je opisala R. Benedict (1934). Navodimo dijelove opisa: "Dobuanci među svojim susjedima nisu poznati po siromaštvu, (iako su siromašni, op.a.), već po svojoj opasnosti... Dvije karakteristike glavne su osobine ovog sustava, važnost privatnog vlasništva i zloćudna magija... Čitava egzistencija zasniva se na krvavom natjecateljstvu i svaka prednost stječe se porazom rivala. Ali natjecanje nije, kao u drugim sistemima, otvoreno, iskreno, već tajno i podmuklo. Ideal dobrog i uspješnog čovjeka je onaj koji je uspio prevarom maknuti drugog s njegovog položaja. Vrlina koja se najviše cijeni i smatra najvećim uspjehom je 'wabuwabu', sistem grubih običaja u kojima se naglašavaju vlastiti dobiti na račun gubitaka drugoga. Vještina je stjecanje osobnih koristi na račun drugoga. (Ovaj sustav sasvim je drugačiji od sustava trgovine koji se, barem u principu, temelji na pravednoj razmjeni kojom obje strane dobivaju). Još karakterističnija za ovaj sustav je njihova podlost. U svakodnevnim odnosima Dobuanac je

uglađen i neiskreno prijazan. Kao što jedan čovjek kaže: 'Ako želimo ubiti čovjeka, mi mu pristupimo, jedemo, pijemo, spavamo, radimo i odmaramo se s njim nekoliko mjeseci. Čekamo povoljnu priliku, zovemo ga prijateljem' (R. Benedict, 1934). Iz tih razloga u slučajevima umorstva, koji nisu rijetki, sumnja često pada na one koji su pokušali biti prijatelji sa žrtvom (Fromm, 1984).

Budući da je iz opisa Dobuanaca i sličnih plemena izvedena generalizacija "destruktivnog društva" koje opisuje Fromm (1973), krenut ćemo tragom opisa R. Benedict (1934) koristeći to kao ilustraciju za prethodno spomenutu analogiju. Postavlja se pitanje da li su od programskog opredjeljenja srpskog prodiranja na zapad, tj. od *Načertanija* Ilije Garašanina, Srbi među svojim susjedima (Hrvatima, Mađarima, Muslimanima, Albancima) sukladno Dobuancima, više poznati kao siromašan ili opasan narod? Da li je među Srbima naglašena važnost privatnog vlasništva i zloćudna magija (kroz grabljenje tuđeg i mitomansku srpsku svijest)²⁴. Može li se reći da u srpskoj povijesti nema primjera krvavog i podmuklog natjecanja kojega je svrha maknuti drugog s položaja radi rivalstva (npr. krvavo ubojstvo Obrenovića 1903. radi ustoličenja Karađorđevića, ali i brojna ubojstva u njihovim dinastijama tijekom stoljeća)? Da li "wabuwabu" socijalna vrlina koja se kod Dobuanaca najviše cijeni može pomoći u objašnjenju pljačkaških pohoda Srba po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ili bogaćenje Srbije u drugoj Jugoslaviji pod maskom "bratstva-jedinstva" na račun drugih tadašnjih republika, a pogotovo Hrvatske i Slovenije? Da li ima sličnosti između dobuanske podlosti i srpske, pokazane na Baniji, u Benkovcu ili Sarajevu gdje su Srbi jeli, pili, spavali, radili i odmarali se s Hrvatima i Muslimanima, tj. zvali ih pedeset godina prijateljima, da bi ih ubili nakon teških tortura, opljačkali im dom u susjedstvu, srušili ga ili zapalili.

Sažeto rečeno, da li bi Fromm i srpsko društvo, nakon agresije Srbije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, svrstao u "sistem C", tj. destruktivna društva? Frommovu analizu vjerojatno bi olakšala izjava srpskog vođe Miloševića 1990. godine, tj. neposredno prije agresije: "Ako ne umemo da radimo, umemo da se bijemo"²⁵. Ni toj izjavi, ni svim zločinima koje su Srbi učinili nad Hrvatima i Muslimanima, nisu se suprotstavili ni srpski intelektualci, ni srpski političari (u ovom slučaju opozicija), a ni Srpska pravoslavna crkva. Da li je možda glavni razlog tome što su svi oni akteri istog destruktivnog društva, ali koje se ne ponaša na razini divljeg plemena, već kao racionalno društvo, koje ratom, a ne radom, ostvaruje racionalnu dobit – tuđe bogatstvo i tuđi teritorij?

Instrumentalizacija maligne agresije, putem opisanih postupaka korištenih u srpskoj agresiji na Hrvatsku, ne može se, dakle, u tom kontekstu smatrati djelom

24

Ilustracija mitomanske srpske svijesti iz aktualnog rata je dramatizirana manipulacija "moštima cara Lazara" prije i u toku agresije, od strane Srpske pravoslavne crkve.

25

Ovu izjavu, kao svojevrsni dodatak izjavi Dobrice Ćosića "Srpski narod dobiva u ratu, a gubi u miru", izrekao je Slobodan Milošević na srpskom narodnom zboru na Gazimestanu (Kosovo) 1988. godine.

"ludog naroda", već dijelom ratne strategije, što je odgovor na drugu hipotezu u ovom radu.

ZAKLJUČNA NAPOMENA

Za ratnu agresiju Srbije na Hrvatsku 1991... u međunarodnim krugovima koji su, nakon raspada komunizma, htjeli spriječiti raspad Jugoslavije, prihvaćeno je tumačenje velikosrpskih kreatora agresije o obrani "ugroženog srpstva" od "genocidnog hrvatskog naroda", a, s druge strane, o srpskoj obrani Jugoslavije. Time je otvoren prostor za proglašavanje Hrvatske secesionističkom republikom ili za tumačenje agresije "građanskim ratom", "vjerskim sukobom", "sukobom balkanskih plemena" i slično. To je najviše pogodovalo državi Srbiji u realizaciji velikosrpskog plana – teritorijalnog širenja na teritorij država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, što je racionalni cilj najvećeg dijela ratova u ljudskoj povijesti. Korištenjem postupaka genocida i etničkog čišćenja kao dijelom ratne strategije, Srbija je uspjela, i uspijeva u najvećoj mjeri, obraniti velikosrpski plan naočigled civiliziranom svijetu. Priznavanje učinaka srpske agresije na Hrvatsku (a kasnije i na Bosnu i Hercegovinu) značilo bi, međutim, potpuno ignoriranje svih međunarodnih konvencija o agresiji i neuvažavanje temeljnih odredaba međunarodnog humanitarnog prava, pogotovo u dijelu koji se odnosi na definiranje i osudu agresije jednih država na druge i korištenje genocida i/ili etničkog čišćenja kao dijela ratne strategije.

Opis aktera i nekih postupaka korištenih u srpskoj agresiji na Hrvatsku upravo je imao cilj da doprinese objektivnom tumačenju događaja koji civilizirani svijet najčešće naziva "kriza na području bivše Jugoslavije". Instrumentaliziranje "iracionalnih aktera" u racionalnom planu – srpskoj agresiji radi teritorijalnog širenja, pokazuje da su psihološke i sociološke spoznaje dosegle razinu na kojoj se njihovom zlorabom i primjenom u ratu postiže učinak jednak ili veći onom od uporabe klasičnih vojnih tehnika i oružja. Time je ljudska vrsta dobila još jednu veliku prijetnju opstanku.

REFERENCE

- Artuković, M.: *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*, Naprijed, Zagreb 1991, 283. stranica
- Benedict, R.: *Patterns of Culture*, New American Library, Mentor, New York, 1934.
- Brandt, M., Čović, B., Letića, S., Pavić, R., Tomac, Z., Valentić M., Žuljić, S.: *Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarec i Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Eysenck, H.J.: *Crime and Personality*, Routledge and Keyan Paul, London, 1977.
- Fromm, E.: *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1973.
- Haralambos, M., Heald, R.: *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb, 1989.
- Hobbes, T.: *Leviathan*, James Thornton, Oxford, 1981.
- Klemenčić, M.: Velikosrpska teritorijalna posezanja, *Društvena istraživanja*, 4-5 (1993), 285-303.

- Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski, Žužul; Psihološke karakteristike osuđenih osoba, Znanstvena edicija časopisa *Penološke teme*, Zagreb, 1989.
- Malinovski, B.: *Magija nauke, religije i druge studije*, Prosveta, Beograd, 1971.
- Mead, M.: *Cooperation and Competition Among Primitive Peoples*, Mc Graw-Hill, New York, 1937.
- Murdock, G.P.: *Our primitive Contemporaries*, Mac-millian, New York, 1934.
- Pavličević, D.: Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj (1793-1993), *Društvena istraživanja* 4-5 (1993), 247-283.
- Rihtar, S.: Posljedice rata u području odabranih socijalnih stavova, *Društvena istraživanja*, 4-5 (1993), 521-531.
- Rogić, I.: Vukovar 1991. i hrvatski nacionalni identitet, *Društvena istraživanja*, 4-5 (1993), 501-519.
- Supek, R.: *Krivovjernik na ljevici*, Globus, Zagreb, 1992.
- Šakić, V., Sedlar, S., Tojčić, A.: Ratni zločin i zločin genocida u agresiji Srbije na Hrvatsku 1991..., *Društvena istraživanja* 4-5 (1993), 407-454.
- Šakić, V., Raboteg-Šarić, Z., Brajša, A.: Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu, *Društvena istraživanja* 4-5 (1993), 383-405.
- Šterc, S., Pokos, N.: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 4-5 (1993), 305-333.
- Turin, R., Goreta, M.: *Psihopske linosti u suvremenoj forezinoj psihologiji*, 1-2, 1988, str. 7-15.
- Turnball, C.M.: *Wayward Servants, or the Two Worlds of the African Pygmies*, Eyre and Spottiswoode, London, 1965.
- Wright, Q.: *A study of war*, University of Chicago Press, 1965.

THE GENERAL FRAMEWORK FOR THE ANALYSIS OF THE SERBIAN AGGRESSION AGAINST CROATIA IN 1991...

Vlado Šakić

Institute for Applied Social Research
University of Zagreb, Zagreb

The paper is based on the hypothesis derived from Fromm's analysis of war as an instrumentalized act of aggression, according to which every war is rationally planned with clearcut objectives usually pertaining, in contemporary warfare, to territorial and economic expansion of one or more countries at the expense of one other or more countries. In the context of this hypothesis and the UN- G.A. Resolution 3314 (1974) an attempt has been made to define the general framework of the 1991 Serbian aggression against the Republic of Croatia... Building this analysis upon the analysis of the Croatian exodus and massacres committed in the 1991 Serbian aggression against Croatia..., in the works of Šakić et al. (1993), and in the context of the initial hypothesis, the author concludes that the Serbian aggression against Croatia was a rationally planned and instrumentalized aggression of one country against another (in this case of Serbia against Croatia) with the purpose of territorial expansion, and use of means which are, according to international conventions, defined as ethnic cleansing and genocide.

GESAMTZUSAMMENHANG DER ERFORSCHUNG DER SERBISCHEN AGGRESSION AUF KROATIEN 1991...

Vlado Šakić

Institut für die angewandten Gesellschaftsforschungen
der Universität in Zagreb, Zagreb

Diese Arbeit gründet sich auf der These, die aus Fromms Analyse des Kriegs, der als ein instrumentalisierter aggressiver Tat verstanden wird, abgeleitet worden ist. Nach ihr wird jeder Krieg mit klaren Zielen, die sich in den zeitgenössischen Kriegen auf die Gebiet- und Marktexpansion eines oder mehrerer Staaten auf andere/n bezieht, rationell geplant. Im Zusammenhang mit der angeführten These und der UN-Resolution Res. 3314 (1974) wurde ein Versuch gemacht, den Zusammenhang der serbischen Aggression auf die Republik Kroatien 1991 zu definieren. Diese Analyse stützt auf die Analyse des Exodus und der Gemetzel bei der serbischen Aggression auf die Republik Kroatien aus den Arbeiten Šakić mit Mitarbeitern (1993). Im Zusammenhang mit der Ausgangsthese wird in der Arbeit eine Schlussfolgerung gezogen, dass der serbische Angriffskrieg gegen Kroatien eine rationell geplante und instrumentalisierte Aggression eines Staates auf den anderen (in diesem Fall Serbiens auf Kroatien) zum Zweck der territorialen Expansion war, wobei die Handlungsweisen, die laut den internationalen Konventionen als ethnische Säuberung und Völkermord bezeichnet werden, angewandt wurden.